

УДК 092 + 81'36 Гуйванюк

В ІСКРИСТИХ ФІЛІГРАНЯХ РІДНОГО СЛОВА (до ювілею професора Ніни Гуйванюк)

18 листопада цього року відомий український мовознавець, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Ніна Василівна Гуйванюк відсвяткувала свій прекрасний ювілей. Випускниця Чернівецького університету, вона понад 30 років працює в рідній альма-матер, будучи натхненником і сподвижником численних добрих справ.

Час хризантем і перших приморозків, мальовниче село Волиця Славутського району Хмельницької області — ось часопростір народин Н.В. Гуйванюк (Царук).

Ця радісна подія сталася 18 листопада 1949-го р. в сім'ї робітника Царука Василя, який працював бондарем на Славутському лісохімзаводі, та Ольги Царук, невтомної трудівниці колгоспу села Волиця. „Мое село з найменням гордим Волиця, що на землі подільській простяглось. До лук і піль ласкаво-тихо горнеться моє далеке і близьке село...” — щодня лине думка у затінок садів крилатих, до цих луків соковитих, до наймилішої річки Вілійки, що між млином і липами Липинського, до найсмачнішої води з криниці її дитинства.

Усього в сім'ї Царуків було четверо дітей: сестра Валентина і двоє братів — Микола та Олександр (усі діти отримали вищу освіту). І хоча батьки та діди були простими селянами-хліборобами й не мали змоги навчатися в університетах, саме з дбайливої родини почерпнула вона першу життєву науку, що її ювілярка визначила так: „Дітей ростили у добрі й любові, щоб працю знали і до церкви йшли, щоб мали Бога в серці, й рідну мову, і пісню рідну в душах зберегли”.

Дитинство Ніни припало на важке повоєння й було наповнене ранньою працею. Тут, у затишній батьківській хаті, в атмосфері нерозривного взаємного зв'язку і відповідальності один за одного, від початків і на все подальше життя виховано жагу до знань та цілеспрямованість, отримано працелюбний вишкіл. Восени 1956-го р. здібна дівчинка розпочала навчання у Славутській середній школі №1. У напруженому пліні сільського життя міцніли підвалини духу, формувалися життєва стійкість і вольова вдача ювілярки. Завдяки цьому філософськи сприйняла перший досвід розчарувань: у школі на випускному сповненій мрій і планів учениці вручили замість золотої (усі п'ятірки в атестаті) срібну медаль — золотих на всіх „не вистачило”, оскільки того року зі школи водночас випускали і десяти-, й одинадцятикласників. Ця ж обставина вплинула й на конкурс на філологічному факультеті Чернівецького університету, куди вона надумала вступати і не добрала одного бала. Пішла працювати на лісохімзавод, а згодом — у редакцію районної газети „Трудівник Полісся”. Наступного року, у вересні 1967-го р., стала студенткою університету, успішно склавши вступні випробування. Під величними склепіннями колишньої митрополії розпочався науковий шлях майбутнього доктора філологічних наук.

На філологічному факультеті Чернівецького університету навчалася на „відмінно”, писала вірші, які друкували в обласній пресі та університетському часописі, брала активну участь у роботі студентського драматичного гуртка, виступала на засіданнях літературної студії імені Степана Будного. Із літстудійцями їздили в села та містечка Буковини на літературні вечори. Попри динаміку студентського та громадського життя, знаходила час і для наукової роботи, яка припала до душі.

Із вдячністю згадує Ніна Гуйванюк своїх улюблених учителів — професора В.М. Лесина, завідувача кафедри української літератури, професорів І.І. Слинька та Ю.О. Карпенка, які викладали теоретичні курси сучасної української літературної мови та загального мовознавства, доцента З.І. Іваненко — викладача практичного курсу синтаксису, керівника гуртка української мови. Із їхніх лекцій мова поставала мов сад дивовижних, невідомих рослин, які можна класифікувати, відшукувати чудові форми, кольори. Захоплення мовознавством зумовлює бажання п'ятикурсниці продовжити навчання. 1972-го р. після зразкового захисту дипломної роботи „**Образне слово в українській народній пісні**” вона єдина з-поміж студентів українського

відділення (а одну з двох груп першокурсників свого часу сформували з медалістів!) отримує диплом спеціаліста з відзнакою. У вересні того ж року на конкурсній основі вступає до заочної аспірантури Чернівецького державного університету. Науковим керівником став доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Іларіон Іларіонович Слинько, про якого Ніна Василівна все життя зберігає теплі спогади та учнівську вдячність.

Аспірантські роки були вщерть наповнені заняттями, творчими пошуками і спілкуванням з відомими мовознавцями на міжнародних і всеукраїнських філологічних форумах, у рідній *Alma mater*, де з червня 1973-го р. почала працювати лаборантом, пізніше — старшим лаборантом кафедри української мови. Уже в той час виразно виявилися особливості творчого обдарування дослідниці: захоплення граматиною і вміння логічно формулювати й обґрунтовувати теоретичні узагальнення. Із травня 1977-го р. Ніна Гуйванюк обіймає посаду асистента й невдовзі везе рукопис дисертації в Ужгородський державний університет на кафедру української мови для ознайомлення.

Це був справді відповідальний екзамен, обстоювання власної наукової позиції, результатом якого став успішний захист кандидатської дисертації в лютому 1978-го р. на тему: „**Засоби вираження присвійності в українській мові (на матеріалі творів письменників XIX–XX ст.)**” .

У першому монографічному дослідженні дисертантка простежила в діахронічному плані розвиток категорії присвійності в сучасній українській мові порівняно з періодом староукраїнської мови, а також паралельне функціонування цієї категорії в інших слов'янських мовах, виявила специфіку вживання присвійних конструкцій на синхронному зрізі XIX–XX ст. Посесивність Н.В. Гуйванюк трактувала як типове значення та семантико-граматичну категорію із сукупністю граматичних засобів, причому переконливо на широкому фактичному матеріалі довела, що кожна синонімічна або еквівалентна за значенням конструкція має свою історію розвитку та структурно-семантичні особливості, які зумовлюють її вибір та функціонування в конкретному акті комунікації.

Після захисту кандидатської дисертації талановита дослідниця плідно працює в ділянці лінгводидактики. Знані її новаторські праці, рекомендовані Міністерством освіти і науки України як посібники для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів: **Сучасна українська мова: Синтаксис: [збірник вправ]**. — К.: Вища школа, 1981; **Сучасна українська літературна мова: Синтаксис: [лабораторний практикум]**. — К.: Вища школа, 1989; **Сучасна українська мова: Синтаксис: [збірник вправ]**. — К.: Вища школа, 1992 (співавтор усіх посібників — М. Ф. Кобилянська).

1994-го р. у видавництві „Вища школа” в Києві побачила світ фундаментальна колективна праця, написана у співавторстві з професором І.І. Слиньком та доцентом М.Ф. Кобилянською, — „**Синтаксис**

сучасної української літературної мови: **Проблемні питання**”, яка, за оцінкою Катерини Городенської, стала найсучаснішим, найповнішим, найґрунтовнішим курсом з теоретичного синтаксису, а також найавторитетнішим навчальним посібником для викладачів і студентів вишів України. Без сумніву, він найближчі десятиліття не втратить свого високого авторитету, оскільки в посібнику досить повно подано всі надбання синтаксичної науки, глибоко проаналізовано й оцінено вже відомі та нові підходи до вивчення найскладніших теоретичних проблем синтаксису. Поліконцептуальний виклад спонукає читача до роздумів, привчає студентів визначати позитивні та не зовсім переконливі моменти різних теорій і класифікацій, а не бездумно запам’ятовувати наукові постулати.

Найулюбленіша царина мовознавчої діяльності ювілярки — синтаксис української мови як вершинний рівень мовної структури. З ім’ям професора Ніни Гуйванюк пов’язана передусім розбудова **теорії кореферентності синтаксичних одиниць**. Уперше проблеми граматичної синонімії сучасної української мови було окреслено в одноіменному навчальному посібнику зі спецкурсу для студентів-філологів (1982 р.). Проте, у процесі наукових спостережень дослідниця висувала: широке розуміння синтаксичної синонімії не дає змоги глибше проникнути в суть явища формально-синтаксичних співвідношень (ФСС) синтаксичних одиниць, а за умови звуження поняття „синтаксичні синоніми” неможливо системно охопити всі типи ФСС у синтаксисі, зокрема й ті, що об’єднують мовні одиниці з різним граматичним значенням. Із таким переконанням сміливо розпочала вона й активно продовжує нині опрацювання теоретичних проблем, пов’язаних із ономотологічною функцією мови та процесами номінативної деривації. Етапною для професора Ніни Гуйванюк й українського мовознавства загалом стала її монографія „**Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць**” (1999 р.). Це прогнозований підсумок навчання в докторантурі відділу граматики української мови Інституту української мови НАН України (1989–1991) та блискучого захисту докторської дисертації (лютий 1994 р.). Новизна першої в лінгвоукраїністиці концепції кореферентності полягає в тому, що авторка запропонувала системний, комплексний підхід до вивчення ФСС одиниць синтаксису з урахуванням їх ономотологічних характеристик; запровадила поняття про кореферентність як підґрунтя для ФСС; визначила передумови та критерії кореферентності синтаксичних одиниць; проаналізувала основні типи формально-семантичних співвідношень. Дібраний широкий фактичний матеріал, репрезентативні ілюстрації, висновкові положення дають змогу кожному охочому глибше пізнати потенційні функціональні можливості співвідносних одиниць у плані національної специфіки українського синтаксису.

Професіонал і знавець варіантності в граматиці, Н. Гуйванюк вишукує, мов золоті крупинки в піску, скрізь — у журналах, газетах,

книгах — нові образи, нові конструкції, що магічно діють на душу, й використовує у своїх наукових розвідках і навчальних посібниках. Приклади-ілюстрації уяскравлюють також оригінально й дохідливо витлумачені проблеми лінгвістики під час лекцій із таких курсів, як: „Сучасна українська мова”, „Основи мовленнєвої діяльності”, „Основи наукових досліджень”, „Досягнення і проблеми сучасного мовознавства” (для магістрантів); спецкурсів „Основи синтаксичної номінації”, „Грамматичні синоніми та їх вивчення у шкільному курсі мови” та ін. Викладацька майстерність Ніни Василівни наснажили багатьох допитливих студентів до творчої праці зі словом у загальноосвітній школі або до науково-дослідної діяльності.

Найновіша монографічна праця Н. В. Гуйванюк **„Способи реалізації іронії у структурі речення”** (2009 р., у співавт.) присвячена комплексному дослідженню мовної іронії — складному семантико-стилістичному явищу, реалізація якого в тексті тісно пов’язана не лише із прагматичною настановою автора, а й із контекстуальними умовами — мовними та позамовними. Цінність роботи полягає в тому, що в ній визначено лінгвістичний статус іронічного висловлення та його аксіологічні параметри через зв’язок із категоріями емоційності й експресивності, що, без сумніву, окреслює горизонти подальших студій у ділянці пріоритетних напрямків мовознавства — семантичного, функціонального, комунікативного синтаксису і текстолінгвістики. Автори монографії зробили вдалу спробу аналізу зв’язку категорій комічного та іронічного з категорією оцінної авторської модальності речення; уперше повно представили структурно-семантичні різновиди речень з іронічним значенням; репрезентували синтаксичні особливості антифразисного висловлення; з’ясували умови реалізації іронічного значення внаслідок сегментації та парцеляції у структурі дискурсивного висловлення; виявили засоби іронії на рівні надфразної єдності. Значний за обсягом та різноманітний матеріал (тексти української художньої літератури від кінця ХІХ до початку ХХІ століття, засобів масової інформації та усної народної творчості) дає змогу розглядати іронію як складник мовної картини світу українського етносу.

Незаперечні здобутки ювілярки у галузі граматики. Вона — автор понад 250 наукових праць із проблем синтаксису, з-поміж яких: **„Засоби вираження присвійності в українській мові”** (1975), **„Співвідношення об’єктивної та суб’єктивної модальності в реченні”** (1997, у співавт.), **„Питальні речення в сучасній українській мові”** (2000, у співавт.), **„Семантична структура тексту”** (2000, у співавт.), **„Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ”** (2001, у співавт.), **„Складні ускладнені речення”** (2003, у співавт.), **„Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речення”** (2007, у співавт.) та ін. Науковий доробок дослідниці відзначає цілеспрямованість у пізнанні синтаксичних глибин на тлі широких наукових зацікавлень.

На сторінках рейтингових лінгвістичних журналів, у наукових записках університетів та інших виданнях Ніна Василівна опублікувала численні статті з актуальних проблем граматики, синтаксичної номінації, мовленнєвої діяльності й лінгвостилістики, нариси про видатних учених-філологів тощо. Її наукові праці, виступи на розширених пленумах Наукової координаційної ради Інституту української мови НАН України та Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Міжнародних конгресах українців позначені нетрадиційним розв'язанням важливих мовознавчих проблем і високою культурою думки. Разом з тим вона охоче бере участь в організаційній роботі: з 1996 р. проф. Гуйванюк Н.В. — науковий редактор видання **„Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія”**; член редколегії журналу **„Українська мова”** (Інститут української мови НАН України, м. Київ), **„Українське мовознавство”** (Київський національний університет імені Т. Шевченка), **„Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах”** (Міністерство освіти і науки України), **„Українознавство”** (Прикарпатський університет, м. Івано-Франківськ), **„Веснік Брєсцкага універсітєта”** (Білорусь) та ін.

Упродовж останніх десятиріч професор Н.В. Гуйванюк гармонійно поєднує багатогранну наукову працю з освітянською. Вона — автор 19 підручників та посібників з грифом Міністерства освіти і науки України для студентів філологічних факультетів, підручників і посібників для шкіл, у яких особливу увагу приділено розвиткові позитивної мотивації навчання, активізації пізнавальної та мовленнєвої діяльності, заохоченню учнів до читання, виробленню умінь самостійно здобувати знання і формувати власну думку з приводу порушеної проблеми, стимулюванню творчого аналітичного мислення, любові до книжки, зокрема: **„Українська мова. 8–9 класи шкіл з румунською мовою навчання”** (1998), **„Українська мова. 8–9 класи шкіл з угорською мовою навчання”** (1999), **„Українська мова. 8–9 класи шкіл з польською мовою навчання”** (2000), **„Українська література. 5 клас шкіл України з мовами національних меншин”** (2005, у співавт.), **„Українська мова. 8 клас шкіл з румунською мовою навчання”** (2008), **„Українська мова. 9 клас шкіл з румунською та молдовською мовами навчання”** (2009), **„Українська мова: тестові завдання”** (1999; 2006, у співавт.) та ін. Її змістовні лекції з синтаксису з початку 80-х років слухають філологи Буковини під час стажування в Чернівецькому обласному інституті післядипломної освіти, вчителі та студенти з Білорусі, Польщі, Румунії. Компетентні консультації з проблемних питань мовознавства, цікаві діалоги з ученими, педагогами, переможцями всеукраїнського конкурсу „Учитель року”, призерами олімпіад та конкурсів української мови, слухачами Малої буковинської академії наук, обдарованими дітьми краю — ось теми циклу її авторських науково-популярних передач **„Рідна мова”** на Чернівецькому телебаченні (починаючи з 2000 р.).

Професійний ріст Н. Гуйванюк пов'язаний із кафедрою української мови: від вченого звання доцента (1982 р.) до професора (1996 р.). Вона успішно поєднує напружену педагогічну працю з адміністративною: з 1 лютого 1994-го р. очолює кафедру сучасної української мови. Енергійна, наполеглива, впевнена у своїх силах і винятково самодисциплінована, вона зуміла на ґрунті партнерства і довіри згуртувати навколо себе колектив справжніх однодумців. Загалом протягом 1996–2007-х рр. під науковим керівництвом Ніни Василівни захищено 13 кандидатських дисертацій; на цей час в аспірантурі навчаються 4 аспіранти, у докторантурі — 2 докторанти. Як науковий керівник, Ніна Василівна допускає плюралізм думок, ніколи не сковує творчої ініціативи здобувача, тим самим створюючи непередавану атмосферу наукового пошуку.

Н.В. Гуйванюк причетна до розвитку *чернівецької школи синтаксистів*, яку започаткували професори І.Г. Чередниченко та І.І. Слинько. За її активного сприяння в Чернівецькому національному університеті проведено низку наукових конференцій (спільно з Інститутом української мови НАН України та Інститутом мовознавства імені О.О. Потебні НАН України): міжнародну — **„Актуальні проблеми синтаксису”** (1997; 2006), всеукраїнську — **„Розвиток української філології на Буковині в загальноєвропейських культурно-наукових зв'язках ХІХ–ХХ ст.”** (2000) **„Актуальні проблеми діалектології та лінгвогеографії”** (2008) та ін.

Ніна Гуйванюк — науковий керівник кількох держбюджетних тем, зокрема: *„Мовно-літературний процес на Буковині в загальноукраїнському та європейському контекстах”, „Функціонування сучасної української мови на тлі взаємодії локальних чинників та загальноєвропейських тенденцій”*. За науковою редакцією Н. Гуйванюк та К. Лук'янюка вийшов друком **„Словник буковинських говірок”** (2005). Про широке визнання лексикографічної праці свідчать схвальні відгуки провідних учених. За оцінкою д. філол. наук, проф., директора Інституту української мови НАН України П.Ю. Гриценка, у диференційному форматі словника вдалося відтворити лексичне багатство говірок, зафіксувати архаїчні елементи, що мають надійні відповідники у давньоукраїнських пам'ятках княжої доби, а також наслідки багатовекторної міжетнічної (і міжмовної) взаємодії, впливи на буковинські говірки мов різних сімей. Тому значення *Словника* не вичерпується експлікацією лексики — це відчутний імпульс для нових лексикологічних, історико-етимологічних та етногенетичних студій, надійне джерело інформації для синтетичних праць про цей архаїчний говір. Прекрасним доповненням до *Словника* стало видання **„Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів”** (2006 р., у співавт.), що пропонує дослідникам матеріали, записані протягом 2000–2006-х рр. на території Чернівецької області (Північної Буковини). На загал скажемо, що ця праця стала переможцем обласного конкурсу в номінації „Найкраще наукове видання Буковини-2006”.

Професор Ніна Василівна Гуйванюк — високоавторитетний мовознавець, що засвідчує, зокрема, активність в опонуванні докторських і кандидатських дисертацій та її членство в двох спеціалізованих вчених радах для захисту кандидатських дисертацій: у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (1996–2000) та Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (починаючи з 1996-го р. до теперішнього часу), а з 2004-го р. — голова спеціалізованої вченої ради К 76.051.07, що її створила Вища атестаційна комісія України у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальностей 10.02.01 — *українська мова* та 10.02.04 — *германські мови*. За період існування спеціалізованої вченої ради у Чернівецькому університеті захищено 44 дисертації.

Ювілярка небайдужа до громадської роботи. За дорученням Міністерства освіти і науки України брала участь у роботі експертних комісій з акредитації вищих навчальних закладів. Вона — член Правовисної комісії при Міністерстві освіти і науки України, член ради обласного осередку „Просвіти”.

За вагомий внесок у розвиток вітчизняного мовознавства, підготовку науково-педагогічних кадрів та фахівців для системи освіти України, активну громадську діяльність у 2009-му р. колектив Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Чернівецька обласна державна адміністрація представили Н.В. Гуйванюк до присвоєння почесного звання „Заслужений працівник освіти України”.

Висловлюючи щире подяку за невсипущу й невтомну працю на ниві української вищої освіти й науки, побажаємо ж вельмишановній ювілярці міцного здоров'я, невичерпної наснаги, неординарних ідей і нових великих мовознавчих здобутків, родинного затишку й духовного піднесення!

Олена Кульбабська (м. Чернівці)

Olena Kul'babs'ka (Chernivtsi)

IN SPARKLING FILIGREES OF THE NATIVE WORD (TO THE JUBILEE OF PROFESSOR NINA GUIVANIUK)